

УДК 811.111: 347.78.034

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.11.2019.175416>

ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИКИ АВТОРСЬКОГО НАРАТИВУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РЕЧЕНЬ З ІНВЕРСІЙНОЮ СТРУКТУРОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ)

Ковтун О. В., Гончаренко А. А.
Національний авіаційний університет

У статті досліджено шляхи відтворення стилістичного потенціалу інверсії англомовного художнього тексту українською мовою. Значну увагу приділено особливостям синтаксичного устрою англійського речення, способам вираження синтаксичних відношень в українській та англійській мовах, одним із яких є, зокрема, порядок слів у реченні. Запропоновано теоретичне обґрунтування поняття інверсії, яку трактують як стилістичний синтаксичний засіб, що реалізується в незвичному розташуванні мовних елементів у реченні.

Визначено особливості художнього стилю. З'ясовано, що художні тексти вирізняє метафоричність, образність одиниць різних мовних рівнів, застосування багатих можливостей синонімії, багатозначності, різноманітних стильових пластів лексики. Інверсія англомовного художнього тексту є поширеною стилістичною фігурою, яка виконує функції образності та незвичайності. Обґрунтовано, що головною проблемою художнього перекладу є не складність передачі сенсу, а передача унікального авторського стилю, естетики, багатства мовних засобів, які впливають на атмосферу і настрій, закладені в тексті. Проаналізовано приклади передачі авторської стилістичної інверсії при перекладі художнього твору з англійської мови українською.

У дослідженні використано компаративний метод, який дав змогу порівняти кілька перекладів інверсійних конструкцій та виявити найуживаніші способи перекладу, простежити точність передачі авторського задуму та стилістики. Прикладами стилістично забарвлених інверсійних конструкцій слугували художні твори Джейн Остін «Чуття і чутливість» та «Гордість і упередження» і Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» та їх переклади (переклади творів Джейн Остін зробили В. Горбатко (2005 р.) та Т. Некряч (2011 р.); роман Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» переклали П. Соколовський (1971 р.) та У. Григораши (2009 р.)).

Основними параметрами аналізу є виявлення перекладацьких трансформацій, адекватності перекладу українською мовою і збереження функцій інверсії в перекладених реченнях.

Ключові слова: художній текст, інверсія, переклад, стилістична інверсія, переклад інверсійних конструкцій, методи перекладу.

Kovtun O. V., Honcharenko A. A. Rendering the stylistic of the author's narrative while translating the sentences with inversion structure (based on the material of the literary texts). The article is dedicated to the ways of rendering stylistic potential of the inversion of English literary texts into Ukrainian. Particular attention is paid to the peculiarities of the syntactic arrangement of the English sentence, the ways of expressing syntactic relations in the Ukrainian and English languages, that represent the linguistic specificity and, therefore, such relationships can be expressed by the order of words in the sentence. Theoretical explanation of the concept of inversion is provided, which is defined as stylistic syntactic means, which implemented in unusual order of language elements within the sentence.

The features of belles-lettres style are defined. It is found out that literary texts are distinguished by metaphorical, figurative units of different language levels, the use of the great variety of synonyms, polysemy and various stylistic layers of vocabulary. The inversion of a literary text is considered to be an extremely popular stylistic figure that performs functions of imagery and novelty. It is substantiated that the main problem of translation of a literary text is not the difficulty of rendering the sense but the unique author's style, aesthetics, the abundance of linguistic means that affect the atmosphere and mood embodied in the text. Also, the examples of rendering author's stylistic inversion while translating literary texts from English into Ukrainian are analyzed.

The research is carried out with the help of a comparative method which allows to compare several translations of inversion constructions and to identify the most commonly used methods of translation, the accuracy of the conveying the author's concept and stylistics. Examples of stylistically-colored inversion constructions are taken from works by Jane Austen "Pride and Prejudice", "Sense and Sensibility", "Jane Eyre" by Charlotte Bronte and their translations made by V. Gorbatko "Pride and Prejudice" in 2005 and T. Nekryach in 2011, also the translation of "Jane Eyre" made by P. Sokolovsky in 1971 and Y. Grigorash in 2009, the translation of "Sense and Sensibility" by V. Gorbatko in 2005.

The main parameters of the analysis are the identification of translation transformations, the adequacy of the translation into the Ukrainian language and the preservation of inverse functions in translated sentences.

Key words: literary text, inversion, translation, stylistic inversion, translation of inversion constructions, translation methods.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Останнім часом увагу мовознавців привертають найтонші відтінки стилістичного значення мовних одиниць різних рівнів, серед іншого й синтаксису. Синтаксичної розмаїтості художнього тексту, його виразності та емоційності досягають використанням фігур синтаксису, до яких належить інверсія. Аналіз наукової літератури свідчить, що інверсія є стилістичним синтаксичним засобом, що реалізується в незвичному розташуванні мовних елементів у реченні.

З огляду на те, що емпатичні мовні елементи є невід'ємною частиною авторської стилістики, проблема розуміння та перекладу є надзвичайно важливою. Всебічне і глибоке дослідження інверсії необхідне для правильного сприйняття та адекватного перекладу художніх текстів. Проблема перекладності інверсійних конструкцій полягає в тому, що часто виникають помилки під час навмисного використання інверсії або під час перекладу цього мовного явища, адже перекладачеві необхідно відтворити не тільки оригінальну ідею, а й передати індивідуальний стиль автора та відобразити стилістичне навантаження речення відповідно до синтаксичних норм мови перекладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць щодо перекладу речень з інверсійною структурою свідчить, що дослідження питань перекладу було в центрі уваги таких лінгвістів, як В. Аракін, Т. Барабиш, Л. Войналович, І. Гальперін, Н. Денисенко, В. Каушанська, О. Пухонська, Ю. Скрєбнев, Т. Яхонтова, Д. Деніелсон, Д. Білбер, Д. Крістал та багато інших. Ґрунтовний підхід до розв'язання проблеми перекладу художньої прози та правил її відтворення представлено у статті англійського вченого та письменника Хілера Беллока «Про перекладання» (1931), що була опублікована Оксфордським університетом [10]. Проте, незважаючи на численні студії, низка проблем, серед яких проблема передачі стилістичного потенціалу при відтворенні різних видів інверсії та виділення закономірностей перекладу інверсійних конструкцій у художньому тексті, й досі залишається не розв'язаною.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає у виявленні стилістичних особливостей і закономірностей передачі авторського задуму в англійських реченнях із інверсійною структурою при їх перекладі українською. Серед основних завдань, виконання яких сприятиме реалізації поставленої мети, такі: 1) дослідити значення інверсії в контексті речення англійського художнього твору; 2) з'ясувати стилістичні особливості відтворення інверсії в художньому тексті з англійської мови українською.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людська мова складається з відносно незалежних один від одного компонентів. Мовознавці виділяють у мові три основних компоненти – фонетику, граматику і лексику. Граматику, або граматичною будовою, називають той компонент мови, який забезпечує вираження найбільш часто повторюваних значень. Синтаксисом є частина грама-

тики, яка має справу з побудовою словосполучень і речень [7, 407].

Синтаксичні відношення можуть виражатися не тільки лексично або морфологічно, але й за допомогою розташування слів і словосполучень у лінійному ланцюжку – порядком слів [7, 408]. Питання про порядок слів будь-якої мови – кардинальне питання синтаксису цієї мови, бо це «каркас» найменшої одиниці комунікації, тобто речення, яке, своєю чергою, будується з «цеглинок» – слів. Як не може бути речення без слів, так не може бути і речення без певного, властивого певній мові порядку слів» [9, 121]. Через те що система словозмінних форм у іменників, займенників і прикметників англійської мови не є яскраво вираженою, порядок слів набуває особливого значення.

Для англійської мови характерним є контактне розташування слів, тобто таке розташування, коли слова, пов'язані за змістом, розміщуються поруч, наприклад, “*a modest man*” (контактне розташування означення й означуваного), Крім контактного розташування слів, існує й дистанційне. Його суть полягає в тому, що слова, які пов'язані за змістом, розташовуються непослідовно.

У випадку із дистанційним розташуванням, порядок слів у реченні є особливо регламентованим. Наприклад, у реченні “*That is the man I was speaking of*” – «*Це та людина, про яку я говорив*», пов'язані за змістом слова *man* і *of* перебувають на дистанції один від одного, але таке їх розташування стає можливим лише тому, що для прийменника *of* відведено конкретне місце, а саме в кінцевій частині речення, оскільки при такому переміщенні немає можливості об'єднання цього слова з якимось іншим іменником [6, 58].

В англійському дискурсі – як в усному, так і писемному – існує багато варіантів речень. Згідно з Д. Крісталом, такі варіантні типи речень формують два головні типи відповідно до типу синтаксичного ладу речення – з правильним або неправильним порядком слів. Перший тип часто називають головним, другий – другорядним [11, 216]. Другорядний тип представлено явищем зворотного порядку слів. У художньому тексті не поодинокими є випадки, коли на першому місці виявляються другорядні члені речення чи присудок, а підмет переставляється в прикінцеву позицію в реченні. Порядок слів може бути змінений з метою підсилення певного слова чи групи слів. Мета такого виділення – привернути увагу читача. Річ у тім, що порядок слів у мові виконує кілька важливих функцій синтаксичного, змістового і стилістичного характеру. Стилiстична функція порядку слів полягає в тому, що член речення, розташований у нехарактерному для нього порядку, отримує додаткове змістове та експресивне навантаження. Саме в такому контексті найчастіше розглядають інверсію.

Інверсія визначається положенням синтаксично пов'язаних між собою членів речення щодо один одного. Зміна порядку слів не може бути не обмежена, вона підпорядковується певним правилам, тобто використовуються не всі можливі варіанти розміщення членів речення, а тільки деякі [3, 43].

Розташування головних членів речення підпорядковується комунікативній функції висловлювання. Підмет – тема (про що йдеться в реченні) – у нейтральних розчленованих висловлюваннях завжди передє присудку, а присудок – рема (те, що сказано про це) – зазвичай розташовується в кінці речення [4, 42]. Найчастіша зміна порядку розташування членів речення полягає в актуалізації висловлювання. У розмовній мові принцип розміщення слів є іншим, через те що порядок слів тут відображає процес формування висловлювання [8, 84].

Інверсія членів речення та словосполучень в англійській мові є дуже виразним емпатичним засобом, чого не можна сказати про українську мову. Тому ми часто спостерігаємо інверсійний порядок слів в англійських художніх текстах. О. Смирницький виділяє граматичну та стилістичну функції порядку слів англійського речення: «Граматична інверсія служить для формування деяких комунікативних типів речень; стилістична інверсія зумовлена навмисним порушенням прямого порядку членів речення з метою емоційного або смислового виділення певного елемента, зв'язування окремих частин складного речення та збереження тривалості думки» [5, 185].

Синтаксис художнього твору зумовлений характером художнього матеріалу. Різні види синтаксичних конструкцій, що відрізняються від звичайних і використовуються в художніх творах, називають стилістичними фігурами, або фігурами поетичного синтаксису [2, 32]. До таких фігур належать: риторичні запитання, еліптичні конструкції, синтаксичний паралелізм, градація тощо. Найуживанішою стилістичною фігурою, як зауважує С. Єрмоленко, є інверсія [1, 294].

Художній переклад – особливий напрям у перекладацькій діяльності, що полягає в перекладі художнього твору з однієї мови іншою. Головною проблемою художнього перекладу є не складність передачі сенсу, а передача унікального авторського стилю, естетики, багатства мовних засобів, які впливають на атмосферу і настрій, закладені в тексті.

Розглянемо переклад найуживаніших конструкцій стилістичної інверсії, зокрема:

1. Предикатив (часто з дієсловом-зв'язкою), який виражений іменником, займенником, прикметником, інфінітивом та передє підмету. Предикатив означає якусь ознаку підмета, а дієслово-зв'язка з'єднує підмет та предикатив і виражає особу, число, час і стан. Іменна частина присудка перед дієсловом-зв'язкою не часто вживається в мовленні, а тому має стилістичне навантаження.

Розглянемо приклад, у якому предикативна частина виражена інфінітивом, та переклад такого речення, виконаний П. Соколовським: "*For it was her nature to wound me cruelly*" (8) – «Вона завжди так жорстоко мене ображала» (1). Як бачимо, підмет *nature* набуває нового додаткового значення *to wound me cruelly*. У цьому прикладі інверсійна конструкція *was her nature* допомагає читачеві чітко уявити та зрозуміти характер персонажа та ставлення автора до нього. За допомогою інверсії автор викликає емоції, що створюють у читача недовіру

та неприязнь до персонажа. Аналіз перекладу свідчить, що інверсійна структура оригіналу не відтворена. Перекладач використав трансформацію генералізації, змінивши *was her nature* на прислівник *завжди*. Стилiстичний потенціал вихідного тексту частково переданий за допомогою підсилювальної частки *так*.

Порівняймо відтворення такої інверсійної конструкції на прикладі перекладу У. Григораш: «*Такою вже вона була: завжди жорстоко кривдила мене*» (2, 33). Переклад виконано трансформуванням модуляції: словосполучення *was her nature* перекладено *такою вже вона була*, при цьому використано часткову інверсію українською мовою. Стилiстичний потенціал передано якісно, адже читачеві одразу зрозуміло ставлення місіс Рід до головної героїні. Стає зрозумілим й те, що Джейн не має ненависті та глибокої образи на тітоньку.

2. Інверсійна конструкція, коли присудок, виражений дієсловом, передє підмету. Дієслівний присудок виражається смисловим дієсловом в особовій формі, яка може бути простою або складною формою будь-якого часу, стану або способу.

Подібну конструкцію проаналізуємо на такому прикладі: "*And steadfastly was she persuaded, that he could have no explanation to give, which a just sense of shame would not conceal*" (6) – «Потім **поступово дійшла переконання**, що він може надати лише такі пояснення своєї поведінки, про які людина з належним почуттям сорому воліла б за краще промовчати» (3). За рахунок вживання інверсійно виокремленої частини складеного присудка автор виражає почуття героїні, а тому така інверсійна конструкція набуває смислової значущості в інформаційній структурі речення. У перекладі автор вилучає займенник *вона*, а конструкцію *was persuaded* змінює на *дійшла переконання*. Таким чином, В. Горбатько використовує граматичну трансформацію, змінюючи присудок на підмет. Стилiстичне навантаження також відчутно в тексті перекладу, хоча синтаксична структура речення змінена.

Розглянемо переклад цього речення, виконаний Т. Некряч: «Вона була твердо переконана, що він не знайде пояснень, які б не викликали сорому» (4, 222). Як бачимо, перекладач використовує трансформацію вилучення, а також не зберігає інверсійної структури. На нашу думку, такий переклад є не дуже вдалим, адже відтворює тільки зміст речення, а не стиль.

3. Прямий додаток займає початкову позицію. Прямий додаток позначає предмет або особу, на яку безпосередньо переходить дія, виражена перехідним дієсловом. З метою емпатичного виділення прямий додаток може виноситися на початок речення.

Для української мови такий прийом є цілком звичним. Проте в англійській мові його кваліфікують як розширення меж, оскільки в перекладі через відтворення периферійних проявів норми мови оригіналу відповідними іншомовними засобами, що займають у ній ядрову позицію і не виходять за межі звичного, постає певна асиметрія.

Розглянемо приклад: "*Something of vengeance I had tasted for the first time*" (8) – «Вперше в жум-

ті я скуштувала помсти» (1). Автор використовує часткову інверсію. П. Соколовський вдався до трансформації переміщення, виділяючи необізнаність героїні та її відчай. Синтаксична структура речення не була відтворена, інверсія також не передана при перекладі українською мовою. Стилiстичне навантаження відчувається завдяки лексичному наповненню речення.

У. Григораш перекладає речення так: «**Вперше я відчула смак помсти»** (2, 38). Перекладач не відтворила інверсійну конструкцію. Переклад не передає стилістичне навантаження вихідного тексту.

4. Речення, у яких початкову позицію займає прийменниковий додаток. Проаналізувавши фактичний матеріал, ми з'ясували, що такий стилістичний варіант інверсії найчастіше застосовують автори. Через відмінності норм мов, задіяних у процесі перекладу, спостерігаємо емпатичну асиметрію, яку можна частково вирівняти за допомогою уведення в цільовий текст додаткових лексичних засобів – у цьому випадку означального займенника *все*: «*Of this she was perfectly unaware; to her he was only the man who had made himself agreeable nowhere, and who had not thought her handsome enough to dance with*» (6) – «**Про все це Елізабет зовсім нічого не знала** – для неї він був лише молодиком, який ніде й нікому не подобався і який вважав її недостатньо вродливою, щоб із нею танцювати» (3). Часткова інверсія вихідного тексту збережена. В. Горбатко конкретизував ім'я головної героїні та використав модуляцію значення *perfectly*, відтворюючи його як *зовсім нічого*. Бачимо об'єднання двох речень в одне. Також перекладач використав додавання займенника *все*.

Дещо інший переклад у Т. Некряч: «**Про все це Елізабет не здогадувалася**. Для неї він лишався чоловіком, який викликав неприязнь, де б не з'являвся, і який уважав, що вона не настільки гарна, щоб скласти пару йому в танці» (4, 28). Можемо спостерігати збереження часткової інверсії першотвору при перекладі. Перекладач залишила речення відокремленими. Переклад виконаний майже дослівно. Загалом відчувається стилістичний потенціал перекладеного тексту.

5. Означення, виражене прикметником, займає кінцеву позицію. Означення, розташоване в постпозиції, не є типовим для англійської мови. У художньому мовленні таке розташування може бути спричинене комунікативно-прагматичною метою – увиразнити думку.

Розглянемо цю інверсійну конструкцію на такому прикладі: «*Beyond and above spread an expanse of sky, dark blue as at twilight: rising into the sky was a woman's shape to the bust, portrayed in tints as dusk and soft as I could combine. The dim forehead was crowned with a star*»(8) – «**А поза нею і над нею розкинулася темно-синя, – як буває смер-**

ком, – просторінь неба. На тлі неба з-за пагорба виділила до пояса постать жінки, подана в таких туманних і м'яких барвах, які я тільки спромоглася дібрати» (1). Постпозиція означення або прикладки в художній прозі надає стилю урочистості, піднесеності й певної музичальності. Так виникає зачин, композиційний елемент, що зазвичай розпочинає розповідь.

Цікаво порівняти переклад, зроблений У. Григораш: «**Над горою та збоку простягалося темно-синє небо в сутінках**, з-за неї тяглася до неба постать жінки до пояса, зображена таким тьмяними та м'якими відтінками, які я тільки змогла дібрати» (2, 144). Перекладач зберегла інверсію, також спостерігаємо трансформацію вилучення порівняння *dark blue as at twilight*, яке відтворено як *темно-синє небо в сутінках*. Стилiстичне навантаження опису картини збережено теж.

6. Обставинні слова, що зазвичай стоять після присудка, займають початкову позицію.

Перекладаючи речення, у якому на початку стоїть обставина часу: «*Now was the time when her son-in-law's promise to his father might with particular propriety be fulfilled*» (7) – «**Ось і настав найбільш підходящий час** для названого сина місіс Дешвуд належним чином виконати обіцянку, яку він дав своєму батькові» (5), автор використав трансформацію додавання, увівши в речення словосполучення *найбільш підходящий*, за допомогою якого відтворив емпазу інвертованого англійського речення, при цьому збережена його інверсійна структура.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Відхилення від встановленого порядку слів у реченні має назву інверсія, що є одним з найпопулярніших мовних засобів вираження авторського стилю, впливу на читача та створення образності тексту. Інверсія входить у предмет вивчення стилістики як відхилення від норми. В англійській мові інверсія членів речення та словосполучень є виразним емпатичним засобом, що оприявлено в англомовних художніх текстах.

При відтворенні речень з інверсією важливо розуміти функціональні особливості таких інверсійних конструкцій в тих чи інших реченнях та комунікативну мету використання їх.

Проаналізувавши приклади реалізації стилістичної інверсії, доходимо висновку, що через розбіжності норм української та англійської мови перекладачі здебільшого не відтворюють синтаксичної структури вихідного речення, натомість користуються трансформаційними перетвореннями, такими як додавання, вилучення, антонімічний переклад тощо. При перекладі інверсія може повністю зберігатися, частково або зовсім не зберігатися. Зазначене зумовлюється як граматичними законами мови перекладу, так і стилем та майстерністю перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермоленко С. Я. Стилистический компонент в семантике синтаксических единиц : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Светлана Яковлевна Ермоленко. – К., 1989. – 400 с.
2. Коломейцева Е. М. Лексические проблемы перевода с английского языка на русский : [учеб. пособие] / Е. М. Коломейцева, М. И. Макеева. – Тамбов : Изд-во Тамбовского технического университета, 2004. – 92 с.
3. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 176 с.
4. Серова Л. Ф. Коммуникативная инверсия как приём стилизации / Л. Ф. Серова // Анализ стилей зарубежной художественной и научной лит-ры : [межвузовский сбор.]. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1989. – Вып. 6. – С. 42–49.
5. Старшинова Е. К. Практическая грамматика английского языка / Е. К. Старшинова, М. А. Васильева, А. И. Шилюгина. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1970. – 215 с.
6. Структурный синтаксис английского языка : [пособие по теоретической грамматике / под. ред. Л. Л. Иофик]. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1972. – 176 с.
7. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Рос. госуд. гуман. ун-т, 2001. – 798 с.
8. Хомский Н. Синтаксические структуры / Ноам Хомский. – М. : Высш. шк., 1990. – 116 с.
9. Шевякова В. Е. Современный английский язык / В. Е. Шевякова. – М. : Наука, 1980. – 382 с.
10. Belloc H. On Translation / Hillaire Belloc. – Oxford : Clarendon Press, 1931. – Vol. 10. – № 2. – 44 p.
11. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 472 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бронте Ш. Джейн Ейр [Електронний ресурс] / Шарлотта Бронте ; [пер. з англ. П. Соколовського]. – Режим доступу : <http://book-online.com.ua/read.php?book=1400>
2. Бронте Ш. Джейн Ейр. / Шарлотта Бронте ; [пер. з англ. У. Григораш]. – Київ, 2017. – 544 с.
3. Остін Д. Гордість і упередження : [роман] [Електронний ресурс] / Джейн Остін [пер. з англ. В. К. Горбатька]. – Режим доступу : <https://www.e-reading.club/book.php?book=1025979>
4. Остін Д. Гідність і гонор : [роман] / Джейн Остін [пер. з англ. Т. Некряч]. – Київ, 2018. – 416 с.
5. Остін Д. Чуття і чутливість : [роман] [Електронний ресурс] / Джейн Остін [пер. з англ. В. К. Горбатька]. – Режим доступу : <https://www.e-reading.club/book.php?book=1032460>
6. Austen J. Pride and Prejudice [Electronic source] / Jane Austen. – Access : <https://www.planetebook.com/free-ebooks/pride-and-prejudice.pdf>
7. Austen J. Sense and Sensibility [Electronic source] / Jane Austen. – Access : <https://www.planetebook.com/free-ebooks/sense-and-sensibility.pdf>
8. Bronte Ch. Jane Eyre [Electronic source] / Charlotte Bronte. – Access : <https://www.planetebook.com/free-ebooks/jane-eyre.pdf>